

MATEUSZ NIEĆ
TOMASZ LITWIN
KRZYSZTOF ŁABĘDŹ

Populizm – modele i praktyka

Polskie odniesienia

WYDAWNICTWO NAUKOWE
AKADEMII IGNATIANUM W KRAKOWIE

KRAKÓW 2021

© Akademia Ignatianum w Krakowie, 2021

Publikacja dofinansowana z dotacji na utrzymanie potencjału badawczego przez Akademię Ignatianum w Krakowie przyznanej przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w roku 2020

Recenzenci

Dr hab. Joanna Dzwonczyk, prof. UEK
Prof. dr hab. Katarzyna Pokorna-Ignatowicz

Redakcja

Anna Grochowska-Piróg

Projekt okładki i stron tytułowych

PHOTO DESIGN – Lesław Sławiński

Typografia i łamanie

Jacek Zaryczny

ISBN 978-83-7614-508-2

Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie

ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

tel. 12 39 99 620

wydawnictwo@ignatianum.edu.pl

<http://wydawnictwo.ignatianum.edu.pl>

Dystrybucja: Wydawnictwo WAM

Dział handlowy: tel. 12 62 93 254-255 • faks 12 62 93 496

e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Księgarnia wysyłkowa

tel. 12 62 93 260

www.wydawnictwowam.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Część I: WOKÓŁ TEORII POPULIZMU	13
Mateusz Nieć	
Rozdział 1: Dzieje populizmu i modele jego interpretacji	15
Dzieje populizmu	20
Definicja populizmu	20
Dzieje populizmu w ujęciu politycznym	22
Modele populizmu	30
Typy czyste populizmu według Mudde'a	30
Mateusz Nieć	
Rozdział 2: Roberta Alana Dahla przestrogi dla demokracji.	
Populistyczny kontekst	41
O pojęciu populizmu w latach 50. i 60. XX wieku	43
Przyczynek do biografii intelektualnej Roberta A. Dahla	48
O nauce polityki	49
Poliarchia – populistyczny <i>genius loci</i>	51
Przestrogi dla demokracji – w populistycznej semantyce	58
Konkluzja filozofa polityki	62
Część II: WOKÓŁ EGZEMPLIFIKACJI POPULIZMU	63
Mateusz Nieć	
Rozdział 3: Retoryka spotów telewizyjnych w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2014 roku w Polsce	65
Metoda badawcza	66
Analiza spotów telewizyjnych poszczególnych komitetów	70
Wnioski i konkluzje z badań	74

Tomasz Litwin

Rozdział 4: Populizm w programach relewantnych polskich ugrupowań politycznych	81
Wprowadzenie	81
Antyelitaryzm w programach KO oraz PiS	94
Apoteoza ludu-narodu i jego konceptualizacja w programach KO i PiS	102
Suwerenność polityczna i ekonomiczna Polski w programach KO i PiS	108
Kryzys państwowości polskiej w programach KO i PiS	111
Koncepcja zmiany obecnego ładu gospodarczego w programach KO i PiS	117
Odwołanie do tradycyjnych wartości w programach KO i PiS	122
Uwagi końcowe	128

Krzysztof Łabędź

Rozdział 5: Elementy populizmu w kampanii przed wyborami prezydenckimi w 2020 roku	131
Wprowadzenie	131
Kampania Andrzeja Dudy	134
Kampania Rafała Trzaskowskiego	144
Kampania Szymona Hołowni	149
Kampania Krzysztofa Bosaka	152
Kampania Roberta Biedronia	154
Kampania Władysława Kosiniaka-Kamysza	158
Podsumowanie kampanii kandydatów na prezydenta	162
Zakończenie	165
Bibliografia	169
Informacje o autorach	182

WSTĘP

Zjawisko populizmu jest jednym z najważniejszych wyzwań współczesnego państwa demokratycznego. W populizmie koncentrują się wszystkie problemy współczesnych nauk politycznych, a także nauk humanistycznych i prawnych podejmujących refleksję o polityce i państwie. W ocenie wielu badaczy populizm jest godny głębszego namysłu teoretycznego ze względu na szczególne rozumienie demokracji, bowiem zakwestionował coraz wyższy stopień instytucjonalizacji i profesjonalizacji życia politycznego oraz poddał pod rozprawę pewien typ alienacji polityki. Zanegował także nienaruszalność reguł gry parlamentarnych, prawo i obyczaj polityczny liberalnych demokracji.

Problematyka populizmu doczekała się wielu opracowań, ale jego podstawowe aspekty, takie jak definicja populizmu, jego cechy czy typologia, wciąż wywołują kontrowersje. W monografii podjęto próbę odpowiedzi na część zagadnień budzących spory. Niniejsza książka stanowi przejaw zainteresowania pracowników Katedry Współczesnych Systemów Politycznych Akademii Ignatianum w Krakowie tą ważną problematyką naukową i polityczną. W literaturze przedmiotu często pojawia się pytanie, czy populizm (niezależnie od wieloznaczności tego pojęcia) jest immanentnym składnikiem demokracji, czy raczej występującą współcześnie patologią. Jak wskazują autorzy uznanych prac o populizmie, populizm może być uznany za zagrożenie dla demokracji, jej defekt, ale może również stanowić wyzwanie dla demokracji, które może przynieść jej wzmocnienie.

Zjawisko populizmu jest od dawna przedmiotem badań politologów z Polski i innych krajów, czego wyrazem są liczne seminaria

i konferencje naukowe. Obecnie problematyka populizmu wydaje się cieszyć większym zainteresowaniem, ponieważ partie polityczne postrzegane jako populistyczne coraz bardziej zaznaczają swoją obecność na scenie politycznej, przejmują władzę. Zjawisko populizmu dotyczy również Polski, bowiem na polskiej scenie politycznej od początku III Rzeczypospolitej (od pierwszych powszechnych wyborów prezydenckich) wyraźnie widoczne są narastające przejawy populizmu – wręcz można zauważyć fale populizmu. Obecnie jesteśmy w kolejnej fali populistycznej, która prawdopodobnie osiągnęła optimum i zaczyna opadać.

Podjmując pracę nad monografią, przyjęliśmy założenie o pełnej autonomii autorów w zakresie przedstawianych przez nich problemów i metodologii. Z uwagi na różne wykształcenie (nauki o polityce, administracja i nauki o polityce, socjologia i nauki o polityce), zainteresowania oraz warsztaty badawcze, autorzy prezentują zróżnicowane perspektywy badawcze, które pozwalają spojrzeć na populizm szeroko, a przynajmniej z różnych perspektyw, co może być uważane za dodatkowy walor książki.

Monografia została podzielona na dwie części. Część pierwsza zatytułowana „Wokół teorii populizmu” została poświęcona analizie doktryny populizmu (zdaniem Mateusza Niecia, autora tej części monografii, istnieje doktryna populistyczna) oraz zagadnień odnoszących się do teorii polityki. W rozdziale pierwszym („Dzieje populizmu i modele jego interpretacji”) autor przedstawia dzieje populizmu oraz dokonuje analizy dosyć popularnego w ostatnich latach modelu populizmu, który sformułował holenderski badacz Cas Mudde. Prezentując autorski pomysł periodyzacji populizmu, Nieć wyróżnia pięć jego okresów i umieszcza je w sytuacji historycznej oraz wskazuje odniesienia doktrynalne i główne idee. Generalnie przyjmuje założenie o współczesnym rodowodzie populizmu. Pojawienie się populizmu sytuuje wraz z pojawieniem się demokracji przedstawicielskiej, przesuwa jednak jego genezę na koniec XVIII wieku, gdy ma miejsce spór o kształt pierwszej republiki francuskiej (J.J. Rousseau, E. Burke). Dostrzega istnienie protopopulistycznego myślenia w starożytności (bracia Grakchowie) i wczesnej nowożytności (demokraci szlacheccy Rzeczypospolitej). Pokusił się także o sformułowanie całościowej definicji populizmu, która obejmuje wszystkie jego aspekty. Populizm jest tu analizowany z perspektywy historyka doktryn politycznych i prawnych. Następnie

przedmiotem analizy autora stała się koncepcja Casa Mudde'a, którego trzy typy czyste populizmu Nieć określa pojęciem „modelu populizmów”. Historyk doktryn polemizuje z holenderskim badaczem, wskazując na pewne słabości jego rozważań, mimo docenienia interesującej propozycji naukowej Mudde'a.

W drugim rozdziale („Roberta Alana Dahla przestrogi dla demokracji. Populistyczny kontekst”) Nieć przedstawia sylwetkę intelektualną R.A. Dahla (1915–2014). W przyczynku do analizy dyskursu populistycznego zostały przedstawione najważniejsze osiągnięcia naukowe amerykańskiego politologa i socjologa polityki. Autor umiejscawia Dahla w tradycji intelektualnej lat 50. i 60. XX wieku, która podejmuje analizę dyskursu populistycznego, odwołując się do dorobku dwóch anglosaskich badaczy: Edwarda Shilsa i Petera Wileasa (ich prace należą do obowiązkowych lektur). Zdaniem Niecia, populizm nie jest bezpośrednim przedmiotem zainteresowania Dahla, ale tłem dla jego badań dotyczących demokracji. Główną tezę niniejszego rozdziału jest wskazanie nie tyle przestróg dla współczesnej demokracji (które Dahl wskazał, a Nieć je opisał), co ukazanie rozwiązania alternatywnego wobec demokracji populistycznej i – szerzej – wobec demokracji ludowej. Tego typu koncepcją wydaje się być dla Dahla poliarchia.

Druga część książki, zatytułowana „Wokół egzemplifikacji populizmu”, składa się z trzech rozdziałów autorstwa Mateusza Niecia, Tomasza Litwina i Krzysztofa Łabędzia, którzy skupiają się na analizie populistycznej praktyki politycznej. W rozdziale pt. „Retoryka spotów telewizyjnych w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2014 r. w Polsce” Nieć prezentuje wyniki swoich badań, które zostały przeprowadzone metodą analizy zawartości przekazu. Znaczne fragmenty badań z 2014 roku zostały opublikowane na temat anglojęzycznego wydania „Roczników Nauk Społecznych” KUL w 2015 roku. Ze względu na zainteresowanie artykułem w środowisku naukowym, Nieć poddał zebrany materiał badawczy poszerzonej analizie, wpisując badania w szersze rozważania z teorii polityki. Sformułował ponadto autorską definicję kampanii wyborczej, które to zagadnienie w literaturze politologicznej nie doczekało się jeszcze zadowalającej analizy. Temat kampanii wyborczej był kilkakrotnie podejmowany przez autora, zarówno w ujęciu historycznym, jak i doktrynalnym. Nieć stawia w rozdziale tezę, i konsekwentnie jej broni, o małej przydatności do analizy

populizmu retoryki wyborczej, którą określa jako retorykę populistyczną. W jego przekonaniu, w okresie kampanii wyborczej partii o różnej proweniencji ideologicznej (konserwatywne, ludowe, nacjonalistyczne, socjalistyczne, lewicowe) posługują się strategią populistyczną.

W rozdziale pt. „Populizm w programach relewantnych polskich ugrupowań politycznych” Tomasz Litwin dokonuje analizy aktualnych programów politycznych dwóch najważniejszych polskich partii politycznych ostatniego 15-lecia: Platformy Obywatelskiej oraz Prawa i Sprawiedliwości, pod kątem obecności w nich elementów populistycznych. Autor wychodzi z założenia, że z biegiem lat populizm stał się jedną z ważniejszych współczesnych doktryn politycznych, a jego elementy doktrynalne są obecne w znacznej większości programów współczesnych ugrupowań politycznych. Do analizy programów politycznych obydwu wspomnianych partii politycznych wykorzystano sześć tzw. wskaźników populizmu skonstruowanych na podstawie literatury przedmiotu. Są to: 1) antyelitaryzm; 2) apoteoza ludu-narodu i jego konceptualizacja; 3) suwerenność polityczna i ekonomiczna Polski; 4) dostrzeganie kryzysu państwowości polskiej; 5) koncepcja zmiany obecnego ładu gospodarczego; 6) odwołanie do tradycyjnych wartości. Badania prowadzą do jednoznacznego wniosku, że retoryka populistyczna jest wyraźnie obecna w programach obydwu najważniejszych polskich ugrupowań politycznych XXI wieku.

Ostatni rozdział autorstwa Krzysztofa Łabędzia („Elementy populizmu w kampanii przed wyborami prezydenckimi w 2020 roku”) stanowi analizę wypowiedzi kandydatów na Prezydenta RP w wyborach prezydenckich z 2020 roku w poszukiwaniu cech populistycznej retoryki. Przedmiotem badań są wypowiedzi sześciu kandydatów, którzy zdobyli największą liczbę głosów: Andrzeja Dudy, Rafała Trzaskowskiego, Szymona Hołowni, Krzysztofa Bosaka, Władysława Kosiniaka-Kamysza oraz Roberta Biedronia. W analizie wypowiedzi wspomnianych kandydatów posłużono się jakościową analizą treści bazującą na następujących wskaźnikach populizmu skonstruowanych na podstawie literatury przedmiotu: akcentowanie bliskości z ludem, wysłuchiwanie opinii obywateli, bezpośrednie spotkania z wyborcami, w tym także w ich miejscowościach; dychotomizacja sceny politycznej, kreowanie wroga, wzbudzanie strachu; odwoływanie się do sprawiedliwości i sprawiedliwości

społecznej; antypartyjność; promowanie demokracji bezpośredniej; propozycje „trzeciej drogi”; wykluczanie innych; składanie obietnic finansowych i materialnych. Autor dochodzi do wniosku, że elementy populistycznej retoryki były obecne w kampanii wyborczej wszystkich czołowych kandydatów w wyborach na Prezydenta RP. Do kandydatów, w których wypowiedziach retoryka taka była bardziej widoczna, Łabędź zalicza Andrzeja Dudę, Krzysztofa Bosaka oraz Roberta Biedronia. Mniejsze natężenie tej retoryki było obecne w wypowiedziach Rafała Trzaskowskiego, Szymona Hołowni oraz Władysława Kosiniaka-Kamysza.

Autorzy pragną bardzo serdecznie podziękować recenzentkom niniejszej monografii – Pani Profesor Joannie Dzwonczyk, autorce uznanej monografii o populizmie, oraz Pani Profesor Katarzynie Pokornej-Ignatowicz – za trud włożony w przygotowanie recenzji i cenne uwagi, które przyczyniły się do znaczącego polepszenia jakości niniejszego tomu. Należy podkreślić, że wyłącznie autorzy odpowiadają za ewentualne pomyłki i niedociągnięcia w poszczególnych rozdziałach książki.

Mateusz Nieć
Tomasz Litwin
Krzysztof Łabędź